

A MEGYEI VÁROSOK ÉS A MEGYEI JOGÚ VÁROSOK A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSBAN

NÉMETH SÁNDOR

ABSTRACT

In 1930, exactly 95 years ago, the concept of a county city was first introduced in Hungary, and in 1990, 35 years ago, the category of a city with county rights in the modern sense was introduced. In this nearly one century, both the county and the city with county rights were part of the Hungarian public administration alternately, with different contents, in two periods, in a total of three different political periods (the kingless kingdom - Horthy-era, state socialism and parliamentary democracy). The aim of this study is to outline the legal and substantive changes of the county and county city titles connecting our most significant rural towns, as well as the settlement composition of the category.

BEVEZETÉS

1930-ban, tehát éppen 95 éve vezették be hazánkban először a megyei város fogalmát, 1990-ben, azaz 35 esztendeje pedig a megyei jogú város mai értelemben vett kategóriáját. Ebben a közel egy évszázadban mind a megyei, mind pedig a megyei jogú város egymást felváltva, más-más tartalommal, két-két periódusban, összesen három különböző berendezkedésű politikai korszakban – a király nélküli királyságban, az államszocializmusban és a parlamentáris demokráciában – volt része a magyar közigazgatásnak.

Jelen tanulmány célja, hogy ezen az időszakokon végighaladva vázlatosan bemutassa a mindenkori jelentősebb vidéki városainkat összefűző megyei és megyei jogú városi cím jogi és tartalmi változásait, illetve a kategória települési összetételét.

1. A MEGYEI VÁROSI/MEGYEI JOGÚ VÁROSI MINT TELEPÜLÉSKATEGÓRIA ELŐZMÉNYEI

A közigazgatás feudális maradványait a kiegyezést követően, a modern szolgáltató állam kialakulásának szellemében és érdekében számolták fel teljesen. A vármegyei és a városi igazgatás megreformálása 1870–1871-ben történt. Az 1870. évi XLII. tc. nagyrészt, de nem feltétlenül a szabad királyi városokból kialakította a városok legmagasabb szintű csoportját, a törvényhatósági jogú városokat. Az 1871. évi XVIII. tc. az 1848-ban már megszüntetett egykori mezővárosok (*oppidumok*)

helyzetét rendezte, és egy részüket rendezett tanácsú várossá emelte fel, a többit pedig a jóval alacsonyabb rangú községi jogállásba sorolta.

Az 1876. évi XX. tc. a 48 szabad király város közül 28-tól megvonta a törvényhatóságot, és beolvasztotta őket vármegyéjükbe. Innentől kezdve közigazgatási értelemben csak vármegyei és városi törvényhatóságok léteztek, a vármegyék pedig járásokból és az ezekkel egyenrangú rendezett tanácsú városokból álltak. A községek helyzetét az 1886. évi XXI. tc. rendezte, mégpedig úgy, hogy a községeket három nagy csoportra, a kisközségekre, a nagyközségekre és a rendezett tanácsú városokra osztotta.

A Vas vármegye területén fekvő egyik várost sem ruházták fel törvényhatósági joggal. A megyeszékhely rendezett tanácsú városi rangot kapott, Kőszeg pedig szabad királyi, de nem törvényhatósági joggal felruházott város volt, mindketten járási székhelyek, amelyek közigazgatásilag nem képezték járásuk részét.

Ez a közigazgatási beosztás kisebb változtatásokkal a Horthy-korszakban is fennmaradt. A törvényhatósági megyék csak a szovjet típusú megyerendszer 1950-es bevezetésével tűntek el a magyar közigazgatásból.

A mai megyei jogú városi cím közigazgatási előzménye 1930-ra datálható, amikor a megyei város települési jogállást bevezették, majd onnan több lépcsőben alakult ki a mai tartalma és szerepköre.

A megyei, illetve a megyei jogú város fejlődése az alábbi három időszakra bontható, amelyek során más-más tartalommal és jogosultsággal felruházott megyei város, illetve a megyei jogú város négy típusa különíthető el:

1. megyei város a polgári korszakban (1930–1950),
- 2/a) megyei jogú város az államszocializmusban (1954–1971),
- 2/b) megyei város az államszocializmusban (1971–1990),
3. megyei jogú város az önkormányzati rendszerben (1990-től).

2. MEGYEI VÁROS A POLGÁRI KORSZAKBAN (1930–1950)

A közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. tc. szerint az addigi rendezett tanácsú városok elnevezése megyei várossá változott. Az elnevezés arra utalt, hogy e városok, ellentétben a törvényhatósági jogú városokkal, valamely vármegyéhez tartoztak. A módosítás a városok belső közigazgatási szervezetének átalakításával, a városi tanácsok megszüntetésével függött össze, a korábban testületileg intézett ügyek nagy részét ezentúl a polgármester személyesen intézte. A két világháború között a megyei város státuszt Kőszeg és Szombathely is megkapta. Utóbbi 1945-ben a törvényhatósági jogú város rangot is,¹ de azt a világháború, majd e kategória 1950-es megszüntetése miatt nem sokáig élvezte (CSAPÓ T. – KOCSIS Zs. 2006).

¹Az 1942. XXIII. tc. alapján, amit az 1945. szeptember 1-jén kiadott 111.325/1945. BM-rendelet hajtott végre.

A megyei városok száma a létrejöttüktől a megszűnésükig tartó időszak egészét nézve nem sokat változott, 45-ről 40-re csökkent, ha a korszakot kisebb periódusokra bontjuk, akkor már sokkal nagyobb mozgásokat tapasztalunk a címmel rendelkezők körét és a változások okát tekintve egyaránt (*1. táblázat*).

A megyei városi kategória legstabilabb tagjait azok a települések képezték, amelyek a polgári közigazgatás bevezetésével a településhálózatban betöltött helyük alapján két irányból érkezve, alulról felemelkedve vagy felülről lesüllyedve kerültek ebbe, a törvényhatósági jogú városok és a nagyközségek között elhelyezkedő csoportba. Az előbbiekre közé azok a mezővárosok tartoztak, amelyek a nagyközségeknél nagyobb lélekszámmal, központi funkciókkal, gazdasági erővel és vonzáskörzettel bírtak, így válhattak a járásokkal azonos rangú városokká. Az utóbbiak a megszűnő szabad királyi városok (*civitasok*) azon köréből kerültek ki, amelyek nem kaptak a vármegyékkel azonos státuszú törvényhatósági jogot, így „süllyedtek le” ebbe a csoportba.

1. táblázat: A megyei városok számának és összetételének változása, 1930–1950
Table 1: Changes in the number and composition of county towns, 1930–1950

A kategóriába tartozó települések száma a létrehozáskor (1930)	A kategóriába tartozó települések változása		A kategóriába tartozó települések száma a megszűnéskor (1950)
	a trianoni (1920), illetve a párizsi békeszerződés (1947) által rögzített országterületen		
	belépett	kilépett	
45 db: <i>Balassagyarmat</i> , Békéscsaba, Budafok, Cegléd, Csongrád, <i>Eger</i> , <i>Eszergom</i> , Gyöngyös, <i>Gyula</i> , Hajdúböszörmény, Hajdúhadház, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Jászberény, Kalocsa, <i>Kaposvár</i> , Karcag, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kispest, Kistűjszállás, Komárom, Kőszeg, <i>Makó</i> , Mezőtúr, Mohács, Mosonmagyaróvár, Nagykanizsa, Nagykőrös, <i>Nyíregyháza</i> , Pápa, Pestszenterzsébet, Rákospalota, Salgótarján, <i>Sátoraljaújhely</i> , <i>Szekszárd</i> , Szentendre, <i>Szentes</i> , <i>Szolnok</i> , <i>Szombathely</i> , Túrkeve, Újpest, Vác, <i>Veszprém</i> , <i>Zalaegerszeg</i>	7 db: Pestszentlőrinc (1936), Komárom (1945), Hatvan (1945), Orosháza (1946), Tatabánya (1947), Csepel (1949), Ózd (1949)	12 db: Hajdúhadház (1935), <i>Komárom (1939), Kaposvár (1945), Szombathely (1945), Békéscsaba (1948), Budafok (1950), Csepel (1950), Kispest (1950), Pestszenterzsébet (1950), Pestszentlőrinc (1950), Rákospalota (1950), Újpest (1950)</i>	40 db: <i>Balassagyarmat</i> , Cegléd, Csongrád, <i>Eger</i> , <i>Eszergom</i> , Gyöngyös, <i>Gyula</i> , Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Jászberény, Kalocsa, Karcag, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kistűjszállás, Komárom, Kőszeg, <i>Makó</i> , Mezőtúr, Mohács, Mosonmagyaróvár, Nagykanizsa, Nagykőrös, <i>Nyíregyháza</i> , Pápa, Salgótarján, <i>Sátoraljaújhely</i> , <i>Szekszárd</i> , Szentendre, <i>Szentes</i> , <i>Szolnok</i> , Túrkeve, Vác, <i>Veszprém</i> , <i>Zalaegerszeg</i> , Hatvan, Orosháza, Tatabánya, Ózd

Forrás: BELUSZKY P. 2003, továbbá az 1929. évi XXX. törvénycikk, az 1950. évi I. törvény és a HELYSÉGNÉVTÁR (1944) alapján saját szerkesztés
Jelmagyarázat: dőlt félkövér betű = megveszézhely;
félkövér betű = a Nagy-Budapestbe olvasztott város

A megalakulásuk idején a megyei városok tehát jellemzően a legfeljebb néhány tucatnyi településre kiterjedő gazdasági és kulturális vonzáskörzettel rendelkező nagyobb járási, illetve kisebb megyeszékhelyek voltak.

A megyei városok másik, szintén jelentős számú csoportját az ebbe a kategóriába be-, illetve innen kilépő települések képezték. A változó elemek mozgását alapvetően három folyamat befolyásolta:

- a) a településhálózaton belüli természetes vertikális mozgás;
- b) a fővárost érintő szuburbanizáció és Nagy-Budapest létrejötte;
- c) az „országgyarapítások”.

A településhálózaton belüli természetes vertikális mozgás eredményeként összességében gyarapodott a megyei városok köre. A két világháború között Pest-szentlőrinc, a koalíciós időszakban a második világháborúban porig rombolt Hatvan, a mezőgazdaság kollektivizálásában élen járó Orosháza és a szocialista városok prototípusát jelentő Tatabánya kapta meg a címet. A kommunista fordulat után az ipari fellegvár Ózd és Csepel csatlakozott a csoporthoz. A kilépők között négy olyan település szerepel, amelyek törvényhatósági jogot kapva felfelé léptek a településhálózatban és megyeszékhelyek voltak, illetve lettek: Komárom, Kaposvár, Szombathely és Békéscsaba (CSAPÓ T. – KOZMA K. – LENNER T. 2018). Mivel a megyei városi címmel járó feladatok ellátása anyagi áldozatvállalást is igényelt az illető település részéről, volt arra is precedens, hogy maga a megyei város kérte a nagyközséggé történő visszaminősítését. Az egyetlen példa erre Hajdúhadház, amely emiatt lett rendezett tanácsú városból nagyközség.

Az 1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesítésével létrehozott Budapest székesfőváros a dualizmus kori dinamikus fejlődésének köszönhetően vált a Kárpát-medence egyetlen milliós világvárosává. A trianoni békediktátum következtében leszakadt a külső nagyvárosi gyűrű és a főváros a Csonka-Magyarország vízfejévé vált. A Horthy-korszakban ez volt az egyetlen olyan városunk, amely körül megindult a szuburbanizációs folyamat és a szomszédos települések népességnövekedése. Ennek hatására öt település – Budafok, Kispest, Pestszenterzsébet, Rákospalota és Újpest – már 1930-ban megyei városi rangot kapott, amelyekhez később a már említett Pestszentlőrinc és Csepel csatlakozott. Ennek a hét településnek a megyei városi státusza, sőt önállósága akkor szűnt meg, amikor az 1949. évi XXVI. törvény értelmében 16 nagyközséggel egyetemben Budapestbe olvasztották 1950. január 1-jei hatállyal.

A megyei városok számát és összetételét nagyban, de csak időlegesen változtatta meg a részleges területi revíziók, az úgynevezett országgyarapítások időszakai. Ez a folyamat három lépésben történt (2. táblázat).

2. táblázat: A megyei városok a „visszatért” területeken, 1938–1944
 Table 2: County Towns in the „returned” territories, 1938–1944

A megyei városok számának növekedése az „országgyarapítások” idején (1938–1941)				
Melyik országtól	Évszám	Szerzés jogcíme	Megyei városok	Törvényhatósági jogot kapott települések
Csehszlovákia	1938	I. bécsi döntés	9 db: Beregszász, Érsekújvár, Komárom (észak), Léva, Losonc, Munkács, Rimaszombat, Rozsnyó, Ungvár	Komárom (1939), Ungvár (1939)
Románia	1940	II. bécsi döntés	17 db: Bánffyhunyad, Beszterce, Csíkszereda, Dés, Felsőbánya, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Máramarossziget, Nagybánya, Nagykároly, Nagyszalonta, Sepsiszentgyörgy, Szamosújvár, Szászrégen, Székelyudvarhely, Szilágycseh, Zilah	Bánffyhunyad (1944), Nagyszalonta (1944)
Jugoszlávia	1941	katonai megszállás	2 db: Magyarakanizsa, Zenta	

Forrás: BELUSZKY P. 2003, továbbá az 1929. évi XXX. törvénycikk és a HELYSÉGNÉVTÁR (1944) alapján saját szerkesztés

Az 1938-as I. bécsi döntés nyomán visszakerült felvidéki területeken kilenc város azonnal megyei város rangot kapott, közülük Komárom északi része – a magyar oldalon maradt déli résszel egyesülve – ismét megyeszékhely lett. A következő évben Komáromot és Ungvárt törvényhatósági joggal ruházták fel, így a háború végéig hét megyei városa volt a felvidéki területeknek.

Az 1939-es II. bécsi döntés értelmében Észak-Erdélyt és a Székelyföldet kapta vissza Magyarország, és ott is megindult a Trianon előtti városhálózat visszaállítása. Korábban, a Magyar Királyságban rendezett tanácsú városi ranggal rendelkező település megyei város lett, továbbá az ismét járásszékhelyé vált Bánffyhunyad, amely a Monarchiában nagyközség volt. A Romániától visszaszerzett területeken így összesen 17 megyei város alakult, amelyek közül kettő, a már említett Bánffyhunyad, valamint Nagyszalonta törvényhatósági jogot kapott.

A harmadik országgyarapítás 1941-ben történt, amikor a magyar hadsereg bevonult az addig jugoszláv fennhatóság alatt álló Bácskába, Baranya-háromszögbe, a Muravidékre és a Muraközbe. Itt, a délvidéki területeken csak a Bácskában kaptak települések megyei városi címet, jelesül Magyarakanizsa és Zenta.

A Horthy-korszak Magyarország 1941-re érte el a legnagyobb területi kiterjedését, 172 017 km²-t, ami a trianoni országterülethez (92 952 km²) képest 85%-os növekedés. Ez az állapot 1944 őszéig, a román átállásig, a jugoszláv és a szovjet betöréséig állt fenn, az 1945. január 20-án kötött fegyverszünet értelmében pedig visszaálltak az országgyarapítás előtti, 1937-es határok.

A második világháború végén 50 db városi rangú település volt az országban, amelyből 11 törvényhatósági, 39 megyei városi címmel rendelkezett. Közülük 42 már a 20. század előtt megkapta a városi címet. 1945-ben az ország lakosságának 38,1%-a élt ezekben a helységeken (KOVACSICSNÉ N. K. 2013). Ebben az időszakban a megyei városok a jogköreik, a funkcióik és a népességszámuk alapján a vidéki települések második vonalát képviselték, a törvényhatósági jogú városok és a városi címmel rendelkező helységek között helyezkedtek el. A tanácsrendszer 1950-es bevezetésével (1950. évi I. törvény) a megyei város mint településkategória megszűnt.

3. MEGYEI JOGÚ VÁROS AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUSBAN (1954–1971)

Az 1954. évi X. törvény a tanácsokról jogszabály (az ún. második tanácstörvény) hozta létre ezt a kategóriát. A jogszabály csak kisebb változásokat hozott az 1950-ben létrehozott tanácsrendszerben. A törvény kiemelte a városokat a járások hatásköréből, és járási jogú vagy megyei jogú városok kategóriájába sorolta (3. táblázat).

3. táblázat: A megyei jogú városok, 1954–1971

Table 3: Cities with county rights, 1954–1971

A megyei jogú városok száma a létrehozáskor (1954)	A kategóriába tartozó települések változása		A kategóriába tartozó települések száma a megszűnéskor (1971)
	<i>belépett</i>	<i>kilépett</i>	
4 db (Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged)	0 db	0 db	4 db

Forrás: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1954. évi 12. számú határozata alapján saját szerkesztés

A második tanácstörvény felhatalmazása alapján a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1954. évi 12. számú határozata értelmében 1954. november 28-ai hatállyal Debrecen város kivált Hajdú-Bihar megye területéből, Miskolc város Borsod-Abaúj-Zemplén megye területéből, Pécs város Baranya megye területéből, Szeged város Csongrád megye területéből, és megyei jogú várossá alakult. E városok tanácsai közigazgatási területükön mindazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeztek, melyekkel a megyékben a megyei tanácsok. A megyei jogú városok

kerületekre oszlottak, melyek mindegyikében kerületi tanács működött. Miskolcnak 1965. december 31-éig négy kerülete volt, azt követően három, a többi megyei jogú város pedig mindvégig három-három kerületre oszlott. A kerületeket római számokkal sorszámozták, hasonlóan Budapesthez. Több megyei jogú városban az itt-ott felbukkanó régi házszám- és utcanévtáblák még tanúskodnak erről.

A megyei jogú városokat következetesen és egyértelműen kezelték, minden tekintetben a megyékkel egyenrangú, azoktól különálló területi egységként szerepeltek.

4. MEGYEI VÁROS AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUSBAN (1971–1990)

A megyei jogú városi jogállás 1971. április 25-ei hatállyal, az új, harmadik tanács törvény (1971. évi I. törvény) alapján szűnt meg. A tanács törvény a Népköztársaság Elnöki Tanácsát (NET) hatalmazta fel a megyei városi cím adományozására, ehhez azonban nem határozott meg tartalmi kritériumokat. A korszak egypártrendszerű politikai berendezkedése folytán azonban már a törvény előkészítése során egyértelmű volt, hogy az új jogi kategóriát az abban az évben ratifikált Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióban (OTK) is nevesített öt vidéki regionális központ – Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged, valamint újként Győr – számára hozták létre, az Elnöki Tanács csupán a már megszületett politikai elhatározás végrehajtója volt (4. táblázat).

4. táblázat: A megyei városok, 1971–1990

Table 4: The county towns, 1971–1990

A megyei városok száma a létrehozáskor (1971)	A kategóriába tartozó települések változása		A kategóriába tartozó települések száma a megszűnéskor (1990)
	<i>belépett</i>	<i>kilépett</i>	
5 db (Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Szeged)	1989-től: 3 db (Kecskemét, Nyíregyháza, Székesfehérvár)	0 db	8 db

Forrás: 1971. évi I. törvény és az Elnöki Tanács 15/1989. (II.5.) NET-számú határozata alapján saját szerkesztés

Az említett öt város mindegyike százezer főnél népesebb volt, társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális hatásuk jóval túlterjedt saját megyéjük határain, tehát regionális központnak minősültek. Budapesttel együtt ez az öt város volt az ország akkori besorolás szerinti hat tervezési-statisztikai régiójának központja, a településhálózat-fejlesztési elképzelések szerint ezek a városok voltak a következő évtizedek fő fejlesztési súlypontjai.

Az Elnöki Tanács 15/1989. (II.5.) NET számú határozata értelmében 1989. április 1-jei hatállyal újabb három város megyei várossá történő nyilvánítása történt meg. A százezer fős lélekszámot elért Kecskemét, Nyíregyháza és Székesfehérvár kapta meg a címet (LENNER T. 2016). Noha ezek a városok dinamikusan fejlődtek, a korábban megyei városi címet nyert öt településhez képest jóval kevesebb megyehatáron átnyúló funkcióval rendelkeztek, legfeljebb hiányos szerepkörű regionális központoknak számítottak. Megyei várossá válásuk a pártállam gyengüléséből fakadó engedékenységenek volt köszönhető, amely az egyre népszerűtlenebb központi hatalomtól eltávolodó, saját politikai ambícióikat előtérbe helyező helyi tanácsai vezetők felé irányult. Ugyanez tetten érhető az elszabadult várossá nyilvánítási hullámban, hiszen 1989-ben 41 település kapott városi címet, egyetlen esztendőben éppen annyi, mint az azt megelőző másfél évtizedben összesen (WWW.VAROSSANYILVANITAS.HU). A korábbi négy megyei város 1983-ig továbbra is 3-3 kerülettel rendelkezett. A kerületi tanácsok az 1971-es átszervezéskor megszűntek, és a kerületekben csupán hivatalok működtek elsőfokú hatóságként, a megyei városi tanács végrehajtó bizottságának alárendelve. Győrben ugyanezen feladatokra szintén külön hivatalt hoztak létre, és bár a várost nem osztották kerületekre, az egységes hivatal elnevezése mégis megyei városi kerületi hivatal lett, hasonlóan a másik négy város kerületenként felállított ilyen szervéhez. 1984-ben minden megyei városban megszűntek a kerületek, és mindegyikben egységes elsőfokú hivatal vette át a kerületi hivatalok helyét megyei városi hivatal néven. A megyei városi (kerületi) hivatalok fölött a másodfokú hatóságok a megyei városi tanács végrehajtó bizottságának megfelelő szakigazgatási szervei voltak. Ez azt eredményezte, hogy a megyei városokban a legtöbb hatósági ügyet teljes egészében a városi tanács szervei intézték el, mivel a megyei tanácsai szervekhez csak azok az ügyek kerültek, amelyek elsőfokon nem a megyei városi (kerületi) hivataloknál indultak. A megyei városi jogállás a tanácsrendszerrel együtt megszűnt 1990-ben, a nyolc megyei város e címét 1990-ben az önkormányzatok általános választásának napján (szeptember 30.) elveszítette, azonban az új rendszerben valamennyien megyei jogú városok lettek.

5. MEGYEI JOGÚ VÁROS AZ ÖNKORMÁNYZATI RENDSZERBEN (1990-TŐL)

A rendszerváltáskor megalakult első szabadon választott országgyűlés fogadta el a szovjet típusú tanácsrendszert leváltó önkormányzati rendszert megteremtő, leíró, szabályozó, a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvényt (ÖTV). A jogszabály megalkotta a megyei város helyett a megyei jogú város fogalmát (CSAPÓ T. – LENNER T. – KOVÁCS G. 2023). Az ÖTV eredeti javaslata a százezer lakost meghaladó népességű városoknak kívánta adni ezt a megkülönböztető címet, mivel ezek rendelkeztek megyéjük határán túlnyúló, azaz regionális szerepkörökkel. Lényegében az akkor megyei városi címmel rendelkező nyolc település vált volna megyei jogú várossá, más egyéb helység nem. A törvény vitája során azonban több kisebb népességű város képviselője is szeretne volna ki-

emelni a települését a városok sorából, így végül is Szájer József soproni képviselő javaslatát fogadták el, mely szerint az ötvenezer lakosnál népesebb települések kezdeményezhették az Országgyűlésnél a megyei jogú városi címet (ZONGOR G. 2024). Ezzel a lehetőséggel mind a 20 jogosult település – 16 megyeszékhely, továbbá Dunaújváros, Hódmezővásárhely, Nagykanizsa és Sopron – élt, így azok 1990. december 1-jei hatállyal elnyerték a megyei jogú városi címet (5. táblázat).

5. táblázat: A megyei jogú városok 1990-től
Table 5: Cities with county rights, since 1990

Számuk	Város	Megyei jogú várossá nyilvánítás		
		éve	jogcíme	jogszabályi alapja
1.	Békéscsaba	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
2.	Debrecen	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
3.	Dunaújváros	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
4.	Eger	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
5.	Győr	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
6.	Hódmezővásárhely	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
7.	Kaposvár	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
8.	Kecskemét	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
9.	Miskolc	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
10.	Nagykanizsa	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
11.	Nyíregyháza	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
12.	Pécs	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
13.	Sopron	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
14.	Szeged	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
15.	Székesfehérvár	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
16.	Szolnok	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
17.	Szombathely	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
18.	Tatabánya	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
19.	Veszprém	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
20.	Zalaegerszeg	1990	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
21.	Salgótarján	1994	megyeszékhely	1994. évi LXIII. törvény
22.	Szekszárd	1994	megyeszékhely	1994. évi LXIII. törvény
23.	Érd	2006	50 ezer főnél népesebb	1990. évi LXV. törvény
24.	Baja	2022	„törvény erejénél fogva”	2022. évi I. törvény
25.	Esztergom	2022	„törvény erejénél fogva”	2022. évi I. törvény

Forrás: 1990. évi LXV. törvény, 1994. évi LXIII. törvény és 2022. évi I. törvény alapján saját szerkesztés

Az ÖTV előírta, hogy a megyei jogú város képviselő-testülete – a megyei önkormányzatokhoz hasonlóan – a közgyűlés, továbbá rögzítette, hogy a megyei jogú város települési önkormányzat, és területén – megfelelő eltérésekkel – saját hatásköröként ellátja a megyei önkormányzati feladat- és hatásköröket is. Ezzel deklarálta, hogy – nevével összhangban – a megyei jogú város jogköreiben, feladatellátásában azonos rangú a megyével. Ez az új demokratikus rendszerben is kifejeződött: a megyei jogú városban nyilvántartásba vett szavazópolgár nem voksolhatott a megyei listára. A kialakított kétszintű – helyi és területi helyhatóságokból – önkormányzati rendszerben a megyei jogú városok átmenetet képeztek, hiszen egyszerre „viselkedtek” települési és megyei önkormányzatként. A törvény nem kötelezővé, hanem csak lehetővé tette kerületek, illetve kerületi hivatalok alakítását. Előírta, hogy a megyei jogú városoknak a következő feladatok teljesítésével kell számolniuk:

- közép fokú oktatás (helyenként több országos beiskolázású oktatási intézmény fenntartása is) működtetése és fejlesztése,
- nemzetiségi nyelvű középiskolai oktatás,
- diákotthoni ellátás,
- felnőttek alap- és közép fokú oktatása,
- művészeti oktatás,
- könyvtári és levéltári szolgáltatás,
- esetenként színház, szabadtéri játékok, szimfonikus zenekar fenntartása,
- közművelődési intézmény, ifjúsági- és gyermekház működtetése,
- sportlétesítmények fenntartása, a testedzési igények kielégítése, a testnevelés, a diáksport, a szabadidő-, a verseny- és az élsport, a természetjárás, a turizmus feltételeinek biztosítása,
- távhőszolgáltatás, a kéményseprői szolgáltatások, a közfürdők működtetése,
- kórház-rendelőintézet működtetése, drogcentrum szervezése,
- nevelőotthonok, csecsemőotthonok, speciális szociális otthonok szervezése.

Ez a feladatrendszer a 2010-es évek elejéig többé-kevésbé stabil volt, aztán az oktatási és az egészségügyi ellátórendszer államosításával a megyei jogú városoknak ezen ellátási kötelezettsége megszűnt. Az ÖTV-t felváltó 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól (MÖTV) ezeket az elvont feladatokat már nem is szerepeltette a megyei jogú városok feladat- és hatáskörei között.

1990-ben kettő megyeszékhely, Salgótarján és Szekszárd népessége nem érte el az ötvenezer főt, ezért akkor nem válhattak megyei jogú várossá (CSAPÓ T. – LENNER T. – KOVÁCS G. 2020). Őket 1994-ben, az ÖTV-t módosító 1994. évi LXIII. törvény elfogadásával kárpótolták, amely előírta, hogy a megyeszékhelyek a lakosság számuktól függetlenül megyei jogú városok. Ez alapján 1994. október 30-i hatállyal az említett két megyeszékhely is megyei jogú város lett, és csoportjuk 22-re bővült.

Mivel Pest megyének a székhelye Budapest főváros, ebben a megyében nem volt megyei jogú város egészen 2006-ig. Ekkor nyerte el a címet Érd, amelynek lakosságszáma elérte, sőt jelentősen meghaladta az ötvenezer főt, így saját erőből, „alanyi jogon” léphetett be ebbe a klubba, amely tagjainak száma immár 23-ra növekedett.

A 2022-es országgyűlési választási kampányban felvetett önálló Bács megyei kezdeményezésre válaszul módosították a MÖTV szabályozását és lehetővé tették, hogy az Országgyűlés a törvény erejénél fogva adományozhassa ezt a címet. Így lett megyei jogú város 2022. május 1-jével Baja és Esztergom, viszont a törvényben meghatározott megyei jogú városi jogállásából származó feladatait csak a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek 2024. évi általános választását követően, a megyei jogú város közgyűlésének alakuló ülésétől látja el. Így jelenleg 25 megyei jogú városunk van.

A megyei jogú városok köre népességszámuk, funkcióik, gazdasági erejük, vonzáskörzetük nagysága, kulturális kisugárzásuk alapján már eddig is sokszínű csoportot képezett, de Baja és Esztergom megyei jogú várossá nyilvánítása volt az első olyan alkalom, hogy az Országgyűlés nem vette figyelembe a saját maga által korábban alkotott és elfogadott, a megyei jogú várossá váláshoz teljesítendő főbb feltételek egyikét sem. Egyik város sem közelítette meg történetében az ötvenezer fős lélekszámot, jelenleg egyik sem megyeszékhely és nem rendelkeznek megyényi területre kiterjedő vonzáskörzettel. A törvényjavaslat indoklásában történelmi elégtétel szerepel, mely szerint a két régi polgári és vallási központ szerepet betöltő város a kommunista 1950-es megyerendezésnek lett az áldozata, hiszen mindkettőt akkor fokozták le megyeszékhelyből járási székhellyé. Esztergom esetében ez maradéktalanul igaz, viszont Baja 1921 és 1941 között volt a csonka Bács-Bodrog vármegye székhelye, 1941-ben a Délvidék visszafoglalásával Zombor lett a megyeszékhely és csak 1945–1950 lett ismét Baja. Mindezekről függetlenül mindkettő város megérdemli/megérdemelheti a megyei jogú város címet, de sokkal szebb lett volna, ha azt nem egy salátatörvényben hirdetik ki.

Még legalább egy olyan várost találunk, amely érdemei elismeréseként lehetne megyei jogú város, mégpedig Balassagyarmat. Ha a történelmi Nógrád vármegye székhelyén a helyi polgárokból verbuválódott fegyveresek 1919. január 29-én nem hajtják el a csehszlovák megszállókat, a település ma alighanem Szlovákia része lenne. Ezt a soha el nem évülő hőstettet településpolitikai értelemben ez idáig nem sikerült eléggé megköszönni, hiszen Balassagyarmat vármegyeszékhely letére 1923-ig csak nagyközség volt, 1923–1929-ig rendezett tanácsú, 1930–1950 között pedig megyei város, törvényhatóságot sohasem kapott. 1950-ben a megyeszékhely szerepet Salgótarján vette át tőle. Az 1919-es dicső helytállásért kapott *Civitas fortissima* („Legbátrabb város”) címet 2005-ben, azaz 86 évvel az események után iktatták törvénybe.

A megyei jogú városaink esetében is hasonló folyamatok indultak el a rendszerváltás után, mint a városállományunk egészében: az adományozás tömegessé válása leértékelte a címet, a szakmai elismerés helyett a politikai jutalmazás eszköze lett. Néhány üdítő kivételtől eltekintve ugyanez tapasztalható a megyei jogú városokra készített, uniós forrásokból finanszírozott fejlesztéssorozat, a Modern Városok Program esetében. Az egy évtizede színpadiasan meghirdetett, településenként kommunikált program csaknem minden város esetében túlnyomórészt jóléti presztízsbetűzésokat tartalmazott, gazdaságélénkítő lépéseket kevésbé. Holott éppen ezeket a nagy vonzáskörzetű központokat kellene gazdaságilag fejleszteni, hogy emeljék fel megyéjüket, agglomerációjukat, városkörnyéküket. Ez felemás képet mutat, hiszen a megyei jogú városaink nagy része legfeljebb közepes gazdasági erőt képviselő, fogyó népességű középváros.

ÖSSZEGZÉS

A megyei városi, illetve a megyei jogú városi rang 95 éves hagyományra tekint vissza a magyar közigazgatásban. A státusznak nemcsak a neve, hanem a tartalma, feladatköre alapján négy nagy típusa különíthető el ebben a csaknem egy évszázadban. A fejlődéstörténetünkben a legfontosabb jellemzők egyike, hogy amíg a polgári korszakban alapvetően a középvárosaink alkották a csoportot, a tanácsi rendszerben már egyértelműen a legnagyobb vidéki, teljes értékű vagy részleges regionális funkciókkal rendelkező vidéki nagyvárosaink tartozhattak ebbe a kategóriába. Az önkormányzati rendszerben aztán ismét felpuhult a csoportba tartozás feltétele, ezért lehet több megyei jogú városunk, mint megyénk.

A 25 megyei jogú városunkból 18 már város volt 1885 előtt is, így a történelmi magyar városhálózat erős pilléreit képezték. A polgári közigazgatási időszakában kapott városi rangot Békéscsaba, Salgótarján, Szekszárd és Zalaegerszeg, a tanácsi rendszerben Sztálinváros (ma Dunaújváros), majd Érd, amely azt megelőzően Európa legnagyobb faluja volt.

Korábban felmerült, hogy Pest megyének is legyen önálló székhelye, ahogy például Alsó-Ausztriának 1997-től nem Bécs, hanem az ötvenezres lélekszámú Sankt Pölten. Pest megyében megkezdtek a korábbi megyei közszolgáltatási feladatokat biztosító megyei intézmények egy részének a fővárosból megyébe történő kiköltöztetését, dekoncentrációját. Így például a megyei közművelődési intézmények egy része (könyvtár, múzeum) Szentendrén, a Pest megyei Flór Ferenc megyei kórház pedig Kistarcsán található (Kistarcsai Flór Ferenc Kórház). 2013-tól, a megyei önkormányzatok vagyonának és feladatrendszerének államosítása után ez a cél okafogyottá vált, hiszen lényegében nincsenek olyan megyei jogok, amelyek ily módon értelmezhetők, vagyis a megyei jogú város jogköre, tartalma – a megyei önkormányzathoz hasonlóan – kiüresedett.

Zavarossá vált a nevezéktan is, hiszen amíg az Alaptörvény 2022. július 22-én életbe lépett 11. módosítása alapján a megyék helyett ismét a vármegye elnevezés lépett, addig a megyei jogú városok elnevezése nem változott vármegyei jogú várossá. A következtetlen nómenklatura ellenére megyei jogú városaink döntő szerepet töltenek be hazánk térszerkezetében, így politikai, társadalmi és gazdasági stabilitásuk, fejlesztésük, bel- és külföldi együttműködésük erősítése nemcsak az ott élők, hanem az egész ország, nemzet érdeke. Ezért tartottuk érdemesnek, hogy a többes évforduló kapcsán feldolgozzuk történetüket.

IRODALOMJEGYZÉK

KÖNYVEK, NYOMTATOTT FOLYÓIRATCIKKEK

- BELUSZKY P. 2003: Magyarország településföldrajza (Általános rész). – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 568 p.
- CSAPÓ T. – KOCSIS Zs. 2006: Szombathely településföldrajza. – Savaria University Press, Szombathely, 179 p.
- CSAPÓ T. – KOZMA K. – LENNER T. 2018: Kaposvár történeti földrajza és településmorfológiája. – In. Településföldrajzi Tanulmányok 7. 1. pp. 92–107.
- CSAPÓ T. – LENNER T. – KOVÁCS G. 2020: Salgótarján történeti földrajza és településmorfológiája. – In. Településföldrajzi Tanulmányok 9. 1. pp. 68–85.
- CSAPÓ T. – LENNER T. – KOVÁCS G. 2023: A megyei jogú városok történeti fejlődése és településmorfológiája. – Településföldrajzi Tudományos Egyesület, Szombathely, 630 p.
- HELYSÉGNÉVTÁR 1944: Magyarország helységnévtára. – Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 680 p.
- KOVACSICSNÉ N. K. 2013: A magyar városok története a kiegyezéstől napjainkig, avagy falupusztítás várossá nyilvánítással. – In. Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, LXXV. kötet (Ünnepi kötet dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára), pp. 427–440.
- LENNER T. 2016: Székesfehérvár történeti településföldrajza. – In. Településföldrajzi Tanulmányok 5. 2. pp. 109–122.
- ZONGOR G. 2024: A magyar városokról. – In. SZABÓ T. – GYERGYÁK F. szerk.: A magyar kisvárosok politikai, igazgatási és fejlesztési dimenziói. – Homo Oecologicus Alapítvány – Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége, Budapest, pp. 19–74.

INTERNETES FORRÁSOK

www.varossanyilvanitas.hu

(Megtekintve: 2024. január 22.)

JOGSZABÁLYOK

1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről

1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről

1876. évi XX. törvénycikk némely városi törvényhatóságok megszüntetéséről

1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról

1929. évi XXX. törvénycikk a közigazgatás rendezéséről

1949. évi XXVI. törvény Budapest főváros területének új megállapításáról

1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról

Elnöki Tanácsa 1954. évi 12. számú határozata

Az Elnöki Tanács 1954. évi 9. törvényerejű rendelete az igazgatási területszervezésről

1971. évi I. törvény a helyi tanácsokról

1007/1971. (III. 16.) Kormányhatározat az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióról

Elnöki Tanács 15/1989. (II.5.) NET számú határozata

1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról

1994. évi LXIII. törvény a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény módosításáról

2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól

2022. évi I. törvény az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény és egyéb törvények módosításáról